МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

МАУП

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 5

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

Київ 2003

УДК 321.01+321.7+328.1
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М43

Редакційна колегія

Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — головний редактор
Гайченко В. А., д-р біол. наук, проф. — заступник головного редактора
Корінний М. М., канд. іст. наук, доц. — відповідальний редактор
Марусєва О. А. — відповідальний секретар

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., *Федоренко В. Г.*, д-р екон. наук, проф., *Титова Н. А.*, д-р екон. наук, проф., *Куценко В. І.*, д-р екон. наук, проф., *Осокіна В. В.*, канд. екон. наук, проф., *Онищенко В. П.*, д-р екон. наук, проф.

Психологічні науки

Максименко С. Д., д-р психол. наук, проф., акад. АПН, *Балл Г. А.*, д-р психол. наук, проф., *Ложкін Г. В.*, д-р психол. наук, проф., *Коломінський Н. Л.*, д-р психол. наук, проф., *Чуприков А. П.*, д-р мед. наук, проф., *Бурлачук Л. Ф.*, д-р психол. наук, проф., чл.-кор. АПН

Соціологічні науки

Судаков В. І., д-р соціол. наук, проф., *Ручка А. О.*, д-р філос. наук, проф., *Шкляр Л. Є.*, д-р політ. наук, проф., *Пилипенко В. Є.*, д-р соціол. наук, проф., *Танченко В. В.*, д-р філос. наук, проф.

Політичні науки

Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., *Бебик В. М.*, д-р політ. наук, проф., *Горбатенко В. П.*, д-р політ. наук, проф., *Храмов В. О.*, д-р політ. наук, проф., *Шуба О. В.*, д-р політ. наук, проф.

Юридичні науки

Мироненко Н. М., д-р юрид. наук, проф., *Марчук В. М.*, д-р юрид. наук, проф., *Скрипнюк О. В.*, д-р юрид. наук, проф., *Калюжний Р. А.*, д-р юрид. наук, проф., *Бабкін В. Д.*, д-р юрид. наук, проф.

Менеджмент

Федулова Л. І., д-р екон. наук, проф., *Гаєвський Б. А.*, д-р філос. наук, проф., *Дахно І. І.*, д-р екон. наук, проф., *Дмитренко Г. А.*, д-р екон. наук, проф., *Воротіна Л. І.*, д-р екон. наук, проф.

Рекомендовано Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 4 від 05.06.02)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М43 Наукові праці МАУП / Редкол.: М. Ф. Головатий (голов. ред.) та ін. — К.: МАУП, 2001. — ISBN 966-608-120-2

Вип. 5: Актуальні питання політології. — 2003. — 168 с. — Бібліогр. в кінці ст.

ISBN 966-608-253-5

У збірнику розглядаються актуальні питання, що стосуються сучасного становища України у світовому просторі, визначаються пріоритети у виборі стратегії її внутрішньої та зовнішньої політики.

Для науковців, викладачів, державних службовців, усіх, хто цікавиться питаннями політології.

Збірник "Наукові праці МАУП" зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, у якому висвітлюються результати новітніх наукових досліджень в галузях економіки, менеджменту, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+66.0я43

ISBN 966-608-120-2
ISBN 966-608-253-5

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2003

ЗМІСТ

Г. Ф. Хоружий
Проблеми ідентичності на зламі тисячоліть 5

А. І. Кудряченко
Верховна Рада України на шляху утвердження парламентаризму 9

С. В. Сьомін
Церква у політичному житті українського суспільства 21

Д. І. Ткач
Державні Збори Угорської Республіки (досвід постсоціалістичного парламентаризму) 34

О. В. Шуба
Діалог — шлях до єдності українського православ'я 46

Т. Блистів
Вдосконалення владних відносин у процесі становлення громадянського суспільства в Україні . 53

О. О. Чемшит
Участь у політичному житті за демократичних умов: постановка проблеми 57

Т. К. Пояркова
Регіональний вимір як якісний зріз демократичної трансформації 63

Н. А. Сергиенко, М. Н. Твердохлеб
Какая демократия нам нужна? 70

О. В. Северенчук
Проблема влади в контексті генези людського розвитку: політологічний аспект 76

О. І. Салтовський
Юліан Бачинський: марксистське обгрунтування державно-політичної самостійності України 79

В. О. Храмов
Європейський Союз перед викликами часу: оновлення моделі прийняття рішень 86

А. І. Кудряченко, Н. І. Білогруд
Економічне зростання Європейського Союзу в епоху глобалізації 92

І. А. Хижняк
Теоретичні проблеми громадянського суспільства у країнах Заходу періоду постіндустріальних трансформацій 102

В. П. Андрущенко
Освіта України у світлі суспільних проблем і суперечностей 111

О. Л. Лукаш
Правові засади вдосконалення виборів до Верховної Ради України і практичні реалії 2002 року 118

О. В. Рублюк
Стратегія політичного вирішення державно-церковних відносин в Україні 127

В. И. Судаков
Противоречия становления демократического порядка в постсоветских государствах как фактор формирования новой парадигмы политического управления 130

Д. І. Акімов
Громадянське суспільство і громадянська активність як чинники демократичного розвитку України (теоретико-методологічний і технологічний аспекти дослідження) 135

В. А. Шило, А. Т. Дамиров, А. К. Волынский
Проблемы научно-технической политики в переходном обществе 141

Т. В. Бурак
Деякі аспекти державної виконавчої влади в системі розподілу влад: історія і сучасність 147

Ю. В. Ясенчук

Парламент і уряд України: кроки до співпраці 151

І. І. Климкова

Дієвість виборчої системи: фактори впливу (у контексті діючих виборчих систем України і Білорусі) 154

Ю. А. Лесько

Политическое сознание: пути модернизации 158

С. М. Грицай

Інтелігенція в сучасній політичній системі (за матеріалами Сумської області) 162

УДК 322(477)

***С. В. СЬОМІН**, д-р політ. наук, проф.*
(Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ)

ЦЕРКВА У ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Наукові праці МАУП, 2003, вип. 5, с. 21–33

Упродовж усієї багатовікової історії українського державотворення відносини між національною церквою і політичною владою завжди були невід'ємною складовою справжньої незалежності українського народу, зумовлюючи духовні засади його життєдіяльності. Ще за часів Київської Руси християнська віра поставала могутнім консолідуючим чинником, носієм державницької ідеології, суспільної моралі та культурного прогресу. Релігійні гасла обов'язково супроводжували, а подекуди й ініціювали трансформаційні зрушення в українському суспільстві, здійснювали ідеологічне забезпечення національно-визвольних і завойовницьких війн, політичних і соціальних перетворень. Українські церковні діячі досить часто ставали загальновизнаними народними ватажками, утверджувалися як суспільні реформатори, державотворці та політики.

Православна церква за відсутності незалежності Української держави часто-густо виконувала функції національної інституції, певним чином впливаючи на формування внутрішньої та зовнішньої політики як Литви, так і Польщі, до складу яких свого часу входили українські землі. Українські ієрархи обиралися депутатами на сеймах і сеймиках, залучалися до виконання представницьких функцій, входили до складу посольств і дипломатичних місій. За литовсько-польської окупації Православна церква була для українців чи не єдиною політичною та релігійною інституцією прояву їхньої національної самобутності.

Початок XX ст. ознаменувався для українського народу могутнім сплеском національної самосвідомості та значною активізацією діяльності політичних рухів, які здебільше вважали релігію (як і освітню справу) "річчю незайманою, святою". У програмних документах перших українських політичних партій наголошувалося, що "до того часу, поки широкий загал українського народу не стане свідомим своїх національних і державних інтересів і поки українських народ на своїй землі не змінить свого економічного становища – релігія українського народу мусить бути взята під державну опіку і охорону проти агресивних заходів і замірів інших релігій на Україні" [3, с. 70].

Соціалістичні за своїми орієнтаціями уряди Центральної Ради, дотримуючись принципу відокремлення церкви від держави, здебільше прямо ігнорували релігійне життя і тому мало що зробили на ниві розвитку державно-церковних відносин в Україні. Уряд Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) офіційно не декларував своєї релігійної прихильності, але на практиці підтримував Греко-католицьку церкву, активно використовуючи її задля ідеологічної підтримки ведення бойових дій проти Польщі. Гетьманська адміністрація з перших днів свого існування почала проводити цілеспрямовану державно-церковну політику. У виданому 29 квітня 1918 року "Законі про тимчасовий державний устрій України" у розділі "Про віру" наголошено, що "первенствуюча в Українській Державі є віра християнська, православна", але кожен, хто не належить до неї, користується "повсемістно свобідним відправленням своєї віри і Богослужінням по обряду оної" [2, с. 84].

Саме за часів гетьманату було вперше започатковано процес творення з українських єпархій Російської Православної церкви національної церковної інституції на чолі з митрополитом

© С. В. Сьомін, 2003

Київським і затвердження за цією церквою автономного статусу у межах Московського патріархату. Номінально автокефалію Української Православної церкви (УПЦ) було встановлено законом Директорії Української Народної Республіки (УНР) від 1 січня 1919 року, за яким керівним органом цієї церкви було визначено Український Церковний Синод, який утримувався за рахунок держбюджету і мав статус державного департаменту. Але процес творення української православної автокефалії було перервано денікінською окупацією. Тільки 5 травня 1920 року пленум Всеукраїнської Православної Церковної Ради проголосив автокефалію Православної церкви в Україні, а Всеукраїнський православний собор 14 жовтня 1921 року затвердив її, обравши митрополитом Української Автокефальної Православної церкви (УАПЦ) Василя Липківського. Учасники Собору звернулися до Патріарха Російської Православної церкви (РПЦ) із проханням затвердити автономію, що і було зроблено у 1923 році із певними поправками на користь Москви [7].

Проголошення 22 січня 1919 року Акту злуки УНР і ЗУНР вперше поставило на державному рівні питання щодо нерепресивного існування в одній країні двох традиційних українських церков — Православної та Греко-католицької. Заслуговує на увагу тодішня позиція голови Директорії УНР В. Винниченка, який активно виступав за обрання греко-католицького митрополита А. Шептицького на Київську православну митрополичу кафедру з наступним прийняттям всією Україною унії та проголошенням Папи Українського патріархату. Окрім того, Директорія активно протистояла втручанню в українське внутрішньоцерковне життя з боку Польщі та Росії. Саме Директорії вдалося вперше заснувати дипломатичну місію України при Ватикані.

Всупереч національним інтересам українського народу державно-церковні відносини на теренах нашої країни протягом радянської доби повною мірою відтворювали стратегічний напрям на побудову безкласового суспільства бездуховних атеїстів, в якому не повинно бути жодної релігії, окрім комуністичної. Засадничими принципами релігійної політики в СРСР, започаткованої ленінським декретом "Про відокремлення церкви від держави і школи від церкви" (1918 р.), були такі:

- суворе нормування діяльності релігійних організацій;
- законодавче і практичне позбавлення громад іманентно необхідних, принципово важливих та віровизнаннєво притаманних їм функцій;
- обмеження свободи совісті та дискримінація громадян за їхні релігійні переконання тощо.

Радянська релігійна політика у своєму розвитку пройшла шлях від войовничого атеїзму, спрямованого на повне знищення церкви всіма доступними засобами (1920–1930 рр.), до "ерастіанської" моделі державно-церковних взаємин — коли церква виступає виключно як дисциплінований знаряддя гноблення тоталітарної влади (після 1943 р.). Саме під час першого етапу під приводом сфабрикованого процесу над Спілкою визволення України (1930 р.) було фактично знищено УАПЦ, внаслідок чого понад дві тисячі українських священнослужителів і десятки тисяч вірних було репресовано. А під час другого етапу, вже за допомогою "прирученої" РПЦ, здійснено "самоліквідацію" Української греко-католицької церкви (УГКЦ) на Львівському церковному соборі (1946 р.). Внаслідок такої "самоліквідації" усі 11 ієрархів на чолі з митрополитом Йосифом Сліпим, 1400 священиків, 800 ченців і черниць та десятки тисяч вірних УГКЦ опинилися у радянських таборах смерті [4, с. 18].

Комуністичне правління залишило у спадок українському народові традицію беззастережного нагляду влади за релігійним життям та активного, подекуди неприхованого, втручання державних структур у справи релігійних організацій. На теренах України процес творення із церкви знаряддя атеїстичної влади сприяв виникненню більш-менш тривких владно-церковних союзів як на місцевому, так і на республіканському рівнях. У Києві це була злука компартійної олігархії з керівництвом Українського екзархату РПЦ, яка протягом 1988–1990 років, зокрема, була спрямована на протидію відродженню Греко-католицької та Автокефальної церков. Певне "пом'якшення" стосунків між владою і церквою відбулося за часів М. Горбачова, особливо після ухвалення у жовтні 1990 року закону СРСР "Про свободу совісті та релігійні організації". Проте реально вплинути на демократизацію державно-церковних відносин цей закон не встиг — процеси здобуття суверенітету складовими Радянської імперії перенесли центр розв'язання проблеми у новопосталі держави.

Наприкінці 1990 року Верховна Рада УРСР прийняла закон "Про свободу совісті та релігійні організації", який, як і попередні радянські акти, проголошував повне відокремлення церкви від держави, але був значно демократичнішим за них. Цей Закон за багатьма характеристиками можна було назвати лише формальною декларацією інтенцій невтручання з боку держави, в той час

як успадкована суспільством історична традиція та обставини реальної політичної ситуації в Україні штовхали можновладців до активного втручання у внутрішні справи церкви. Можна стверджувати, що на серпень 1991 року, коли було прийнято Акт про державну незалежність України, українські церкви було вже заангажовано до політичної боротьби і вони повною мірою перебрали на себе функції політичних інституцій. Кожна з українських церков і конфесій мала своїх політичних протекторів, а ці протектори натомість використовували підтримку релігійних організацій під час виборів, різноманітних суспільно-політичних акцій та розподілу місць на "політичному Олімпі".

Після отримання Верховною Радою України всієї повноти влади в державі внаслідок поразки серпневого (1991 р.) заколоту у Москві її керівництво почало провадити цілеспрямовану релігійну політику, основним лейтмотивом якої було здобуття автокефалії для найбільшої української православної церкви — УПЦ, яка належала до юрисдикції Московського патріархату. З огляду на історичну аналогію, тодішня українська влада опинилася приблизно там, де у 1918 році завершив свій шлях церковотворення уряд гетьмана Скоропадського. Найчисельніша церква держави — Українська православна — входила до складу Московського патріархату на правах адміністративної автономії. Щоправда, на початок 90-х років форма адміністративної автономії виглядала дещо ширшою, хоча в Уставі про управління церквою чітко визначено, що УПЦ "складає... частину Московського Патріархату" (розділ І, ст. 4), має своїм обов'язком "нагляд за проведенням рішень Помісних соборів Російської Православної церкви..." (розділ ІІ, ст. 4), а сам Предстоятель УПЦ, хоча і обирається українськими архієреями, "благословляється Святішим Патріархом Московським і всія Русі" (розділ V, ст. 2).

Адміністрація першого Президента України Л. Кравчука, як і колись гетьманський уряд, головну ставку у справі досягнення автокефалії зробила не на малочисельні проукраїнські церковні інституції (у 1918 р. це було Братство св. Кирила і Мефодія, а в 1991 р. — УАПЦ), а на потужну й найчисельнішу УПЦ, підпорядковану Московському патріархату. Хоча президентська адміністрація і не проголошувала православ'я "передовою" релігією, уся її діяльність в галузі релігійних відносин була спрямована на творення по суті державної Української Православної автокефальної церкви. Головні надії при цьому покладалися на митрополита Філарета (Денисенка). В особі цього ієрарха, який обіймав Київський митрополичий престол з 1966 року і був відомий своїми антиуніатськими та антиавтокефальними поглядами, влада знайшла прихильника та виконавця своїх планів. Саме він у листопаді 1991 року скликає Всеукраїнський православний собор, який прийняв рішення звернутися до Московського патріархату з проханням надати УПЦ автокефалію. І хоча повної одностайності не вийшло (в опозицію до цього рішення встали три українські єпископи), звернення Всеукраїнського православного собору УПЦ 1991 року можна вважати певним успіхом у співпраці політичної влади і церкви, спрямованої на досягнення української православної автокефалії.

Але українські політики недооцінили "комуністичне минуле" вітчизняної церковної номенклатури. І формально український, а по суті — радянський єпископат у черговий раз вчинив національну зраду, коли майже одностайно (18 із 22) на Архієрейському соборі РПЦ у Москві (31 березня — 4 квітня 1992 р.) відмовився від своїх підписів під документами Всеукраїнського православного собору і проголосував проти автокефалії УПЦ. Згодом, виконуючи вказівки московського керівництва, єпископи скликали альтернативний Архієрейський собор УПЦ у Харкові (травень 1992 р.), на якому змістили Філарета і обрали митрополитом Київським і Галицьким ієрарха РПЦ, українця за походженням, митрополита Володимира (Сабодана). Рішення Харківського собору стали серйозною поразкою тодішньої державно-церковної політики, спрямованої на осягнення автокефалії для українського православ'я.

Офіційний Київ діяв у справі творення автокефалії старим, утореваним радянським досвідом, шляхом адміністрування в царині державно-церковних відносин. Згідно із усталеною тоді традицією єпископи повинні були беззастережно підтримати політику уряду, глашатаєм якої виступив митрополит Філарет. Але адміністрація Л. Кравчука не врахувала, що реальні важелі впливу на український єпископат залишилися в руках Москви, а відтак і патріарха Алексія ІІ, який аж ніяк не був зацікавлений у "канонічній території". Окрім того, незадоволена політикою Філарета і ще більшим його піднесенням верхівка УПЦ знайшла повне розуміння своєї "зради" з боку колишньої компартійної еліти Півдня і Сходу України, яка за умов української державної незалежності не лише залишилася при владі, а й продовжувала активну політичну діяльність.

Рішення Харківського собору не призвели до принципових змін в царині державно-релігійної політики, а викликали лише певну корекцію її зовнішніх пріоритетів. Політичну активність у творенні державної церкви було перенесено з УПЦ (з її промосковським єпископатом) на нещодавно знехтувану УАПЦ, єпископат якої давно шукав державної підтримки і пропонував себе на роль ієрархів єдиної національної церкви. Основною рушійною силою, символом нового напряму державно-церковних взаємин знову виступив митрополит Філарет, який хоча і був обраний собором УАПЦ (червень 1992 р.) лише заступником Патріарха новоствореної Української Православної церкви — Київський патріархат (УПЦ-КП), але фактично перебрав на себе її керівництво. УПЦ-КП де-факто стає державною і користується всебічною відкритою підтримкою уряду — новий голова Ради у справах релігій при Кабінеті Міністрів України А. Зінченко викладає в її Духовній семінарії, а Президент України передає частину колишніх компартійних коштів на розбудову церковної інфраструктури. За умов активного втручання політичної влади у внутрішньоцерковне життя УПЦ-КП вдалося суттєво розширити свій вплив за межі Галичини й утвердитися на Київщині та Волині. Але в українському православ'ї виникає черговий розкол і на базі парафій Львівщини утворюється нова УАПЦ.

Малочисельність УПЦ-КП не давала можливості вважати справу автокефалії завершеною, тому влітку 1993 року (після смерті в еміграції Патріарха УАПЦ Мстислава) політична влада знову активізує процес об'єднання всіх трьох Православних церков під омофором Київського Патріарха, ініціювавши із цього приводу неодноразові звернення Президента України до Московського та Константинопольського Патріархів. Але чергова спроба утворити єдину Православну церкву в Україні знову не привела до позитивних наслідків — УПЦ-КП та УАПЦ обрали на місце Мстислава своїх патріархів, а найчисельніша УПЦ залишилася під юрисдикцією Москви. Поразка політики беззастережної підтримки УПЦ-КП і неоголошеної війни проти УПЦ (Московського патріархату) була визнана тодішньою політичною верхівкою, коли напередодні президентських виборів 1994 року Л. Кравчук, шукаючи підтримки своєї кандидатури, зустрівся з главою УПЦ митрополитом Володимиром (Сабоданом).

Окрім того, державно-церковна політика адміністрації Л. Кравчука не змогла досягти позитивних результатів не тільки на "православному фронті". Відвертою невизначеністю характеризувалася позиція влади щодо Греко-католицької церкви, явною ознакою якої слугувала відсутність у 1991–1994 роках українського представництва у Ватикані. Незважаючи на неодноразові звернення з боку української діаспори до уряду щодо необхідності державної підтримки розбудови Греко-католицького патріархату в Україні, уряд залишався загалом пасивним, принципово відстоюючи позицію, що "державна церква" в Україні повинна бути виключно православною.

Щодо державної політики стосовно інших традиційних і нетрадиційних для нашої країни релігійних вірувань, то основні зусилля тодішнього політичного керівництва були спрямовані насамперед на всіляке обмеження впливу на українське суспільство з боку закордонних релігійних організацій та центрів. Саме у цей період вносяться відповідні зміни до Закону України "Про свободу совісті та релігійні організації", що були спрямовані на підвищення контролю з боку держави за діяльністю іноземних місіонерів. На відміну від Російської Федерації, де законодавче стримування неорелігійної експансії викликало бурю протестів з боку "прогресивної", особливо проамериканської, громадськості, в Україні цей процес пройшов досить спокійно. Однією з основних причин такого перебігу подій була широко розрекламована засобами масової інформації соціальна небезпечність секти "Велике Біле Братство", зокрема спроба її адептів захопити Софіївський собор у м. Києві восени 1993 року.

Характеризуючи загалом державно-релігійну політику в Україні протягом 1991–1994 років, зазначимо, що процес творення "державної церкви", на відміну від початку XX ст., коли церква відігравала надзвичайно важливу роль у життєдіяльності українського суспільства, був ініційований насамперед політичними амбіціями правлячої еліти, а не об'єктивною релігійністю населення. Десятиліття радянського панування докорінно змінили систему релігійних вірувань в Україні, перетворивши більшість її населення на пасивних атеїстів, або стихійно віруючих, які не мають життєдайного зв'язку із справжніми релігійними інституціями. За багатьма ознаками значення, яке було надане керівництвом держави справі православної автокефалії, сягнуло далеко за межі реального впливу церкви на суспільне життя країни і перетворилося на інструмент досягнення політичних дивідендів певними клановими угрупованнями. Після збанкрутування комуністичної міфології за відсутності науково-

обгрунтованих ідеологічних засад розбудови української державності Православна церква в Україні стала однією із суспільних інституцій, яка покликана хоча-як підтримати легітимність новопосталої олігархії. Широко розрекламована боротьба за "незалежну державну церкву" стала ефективним знаряддям завоювання прихильності електорату, а подекуди єдиним проявом "батьківської турботи" обраних депутатів вищого законодавчого органу України за свій народ [8].

Першим кроком Президента Л. Кучми у сфері державно-церковних відносин стала ліквідація Ради у справах релігій, керівництво якої скомпрометувало себе непоодинокими спробами перетворити УПЦ-КП на "державну церкву" і вело неприховану "війну" проти головних її суперників – УПЦ, УАПЦ та УГКЦ. Цей крок задекларував відмову новообраного Президента від подальшої однобокої державної підтримки виключно митрополита Філарета, а також свідчив про його намір проваджувати більш виважену політику щодо представників усіх релігійних об'єднань. На зустрічі з лідерами основних церков і конфесій України (влітку 1994 р.) Л. Кучма наголосив, що основним принципом релігійної політики його адміністрації буде "розвиток і законодавче вдосконалення взаємин між церквою і державою за умов реальної рівності перед законом між усіма релігійними організаціями" [5, с. 3]. Переорієнтація політичної влади викликала занепокоєння з боку "екс-державної" УПЦ-КП, що, зрештою, і призвело до силового протистояння між прихильниками цієї церкви і виконавчою владою під час похорон Патріарха Володимира (Романюка) в липні 1995 року.

Підтвердженням незаангажованості нової політичної влади стали регулярні зустрічі Президента з предстоятелями УПЦ та УПЦ-КП, Апостольським нунцієм в Україні, а також досить широке представництво християнських конфесій у складі Організаційного комітету з підготовки та відзначення в Україні 2000-ліття Різдва Христового (УПЦ, УПЦ-КП, УАПЦ, УГКЦ, РКЦ, Союз ЄХБ України, Союз ХВЄ (п'ятидесятників) України та Уніонна конференція адвентистів сьомого дня) [10].

Певним досягненням адміністрації Л. Кучми на ниві співпраці між церквою і державою можна вважати підписання 21 липня 1997 року главами найбільших церков та релігійних організацій "Меморандуму християнських конфесій України про несприйняття силових дій у міжконфесійних взаємовідносинах". Вперше за роки незалежності України вдалося схилити повноважних представників релігійних громад проголосити, принаймні декларативно, "одностайне рішення не припускатися використання будь-яких силових дій у вирішенні та врегулюванні міжконфесійних проблем, особливо таких, що стосуються церковного майна". Церковні ієрархи письмово зобов'язалися вирішувати усі проблематичні питання виключно шляхом переговорів відповідно до законів держави та християнської моралі. У Меморандумі, зокрема, наголошувалося, що той, хто піднімає руку на священнослужителів і віруючих інших конфесій, прикриваючись іменем Божим або державними інтересами, не може називатися християнином. Підкреслювалося, що неприпустимими є висловлювання, особливо в засобах масової інформації, в дусі ворожнечі, національної і конфесійної нетерпимості, образ та зневажливих заяв.

У житті ці наміри виявилися набагато скромнішими. Так, за даними Державного комітету України у справах релігій, протягом 1997 року релігійними організаціями, голови яких підписали Меморандум, скоєно 107 правопорушень чинного законодавства (УПЦ – 19, УПЦ-КП – 69, УАПЦ – 12, УГКЦ – 7). За цей період прихожанами цих церков скоєно 390 порушень законодавства про свободу совісті та релігійні організації (УПЦ-КП – 267, УАПЦ – 97, УГКЦ – 26). У 1998 році ситуація дещо покращилася, але водночас було розгорнуто цілу баталію у засобах масової інформації, під час якої шановні пастирі рішуче забули те, про що присягали. Воістину ліва рука не відає, що робить права, особливо коли нею зжато залізний кийок, занесений над головою Патріарха "братньої" церкви, як це було у Маріуполі 30 квітня 1999 року.

Безперечно, позитивним фактом є започаткування такої форми співпраці між церквою і державою, як участь представників найбільших історичних церков і релігійних організацій України у засіданнях Ради регіонів, на яких українські ієрархи висловлюють свої претензії та побажання керівникам місцевої влади. Із метою розробки і впровадження стратегії релігійної політики та координації зусиль у сфері державно-церковних відносин у 1998 році створюється Всеукраїнська рада церков. Маючи статус дорадчого органу, вона покликана зробити свій внесок у розв'язання цілком реальних проблем сучасного українського державотворення через залучення релігійних організацій до соціального захисту населення, виховання молоді та реалізації різноманітних доброчинних і гуманітарних проектів.

На користь зняття певної "конфесійної заангажованості" політичної влади свідчить і те, що вперше в історії української незалежності 23–27 червня 2001 року відбувся офіційний візит в Україну глави держави Ватикан — Папи Римського Іоанна Павла II. Хоча цей візит реально і не наблизив вирішення таких болючих питань, як визнання національних патріархатів РКЦ та УГКЦ, але натомість він зробив свій певний внесок у підвищення авторитету України на міжнародній арені. Крім того, позитивним кроком політичної влади у справі досягнення міжцерковного миру і порозуміння можна вважати подію 30 листопада 1999 року, коли настоятелі найвпливовіших українських церков і конфесій, облишивши особисті образи і суперечності, змогли зібратися у Святій Софії і "благословити" на другий термін новообраного Президента України.

Загалом стан і тенденції розвитку державно-релігійних відносин в Україні протягом 1994–2001 років довели, що нинішнє політичне керівництво держави спроможне співпрацювати на ниві миротворчої і благодійницької діяльності з усіма релігійними організаціями, а не лише з окремою "державною" церквою. Сама історія визначила Україні бути багатонаціональною та поліконфесійною державою, а близьким за символом віри християнським церквам — Православній, Греко-католицькій та Римо-католицькій — співпрацювати на благо всього українського народу. Нині відкрито сприятливі можливості задля дійового практичного екуменізму цих церков та решти релігійних об'єднань в Україні за формулою, яку проголосив Папа Іоанн Павло II: "православний Схід і католицький Захід — легені, якими повинно дихати сучасне християнство" [11].

Справжня рівність церков перед законом та український екуменізм, тобто єднання зусиль усіх конфесій в Україні задля досягнення суспільно вагомих цілей, є тією життєдайною силою, яка вкрай потрібна і може спрацювати на користь національного і духовного відродження українського народу. Спільні загальноукраїнські релігійні акції, підтримка різноманітними діями, притаманними релігійним організаціям, процесів українського державотворення, освітянські програми і навіть спільні канонічно-церковні дії — це далеко не повний перелік "точок зіткнення", завдяки яким в Україні може і повинен запанувати релігійний мир та міжконфесійна співпраця. Саме це створюватиме сприятливі умови задля національного примирення і злагоди, без чого розбудова демократичної соборної Української держави просто неможлива.

На нинішньому етапі історичного розвитку релігія як форма суспільної свідомості і Церква як інститут громадянського суспільства продовжують бути одними з найважливіших консолідуючих чинників української нації, що відтворюють, зберігають та розвивають духовно-культурну самобутність. Наша країна — багатоконфесійна держава, де нині поширено більше сотні віросповідань, які представлені понад 25,4 тисяч релігійних організацій 105 церков, конфесій, течій та напрямів. Проблемами віруючих опікується понад 22,6 тис. священнослужителів (причому близько 3 % з них — іноземці), 250 монастирів (понад 4,9 тисяч ченців і черниць). Близько 15,9 тисяч слухачів різних форм навчання здобувають богословську освіту у 121 духовному навчальному закладі. Функціонує понад 7,1 тисяч недільних шкіл, видається 194 періодичних релігійних видання. Зведені дані щодо кількості та конфесійної ознаки релігійних організацій, які діють в Україні станом на 1 січня 2001 року, наведено на рис. 1.

Динаміка збільшення кількості релігійних організацій — щороку на 5–8 % — свідчить про стабільне зростання релігійності українського населення, про його загалом позитивне ставлення до Церкви, яка продовжує користуватися найбільшою довірою громадян і високим рівнем політичної активності віруючих [9]. Аналіз розвитку релігійного середовища України свідчить про стійку тенденцію стабільного зростання всіх його складових. Так, за даними Державного комітету України у справах релігій, кількість керівних структур Церкви, що визначають рівень її інституалізації, зросла із 198 (1,5 % загальної мережі релігійних організацій на початок 1992 р.) до 825 (3,5 % на січень 2000 р.). Центрів та управлінь збільшилось із 104 до 221 одиниці, зокрема 10 релігійних центрів було утворено протягом 1998–1999 років унаслідок виокремлення їхніх прихильників із церков та союзів традиційного протестантизму та іудаїстських об'єднань.

Загалом кількість релігійних організацій в Україні за роки державної незалежності зросла на 10321 одиницю (або 78,1 %), а найбільший показник був відмічений саме у 1999 році — на 1695, зокрема мережа первинних осередків віруючих збільшилася на 1584 громади (рис. 2). Стабільно випереджаючими темпами розвиваються церкви всіх трьох православних юрисдикцій, а також протестантські союзи та об'єднання. Із 9703 громад, що утворилися протягом 1992–

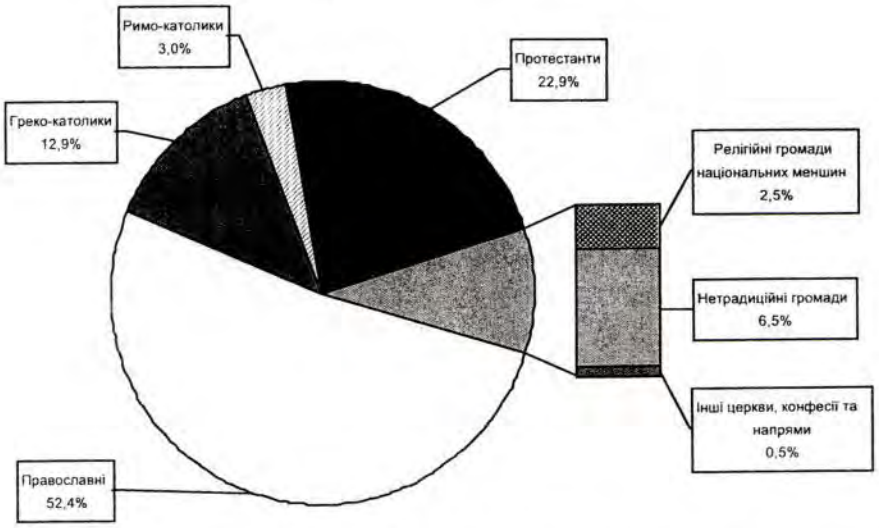

Рис. 1. **Структура релігійної палітри України за конфесійною ознакою, %**

Рис. 2. **Динаміка зростання релігійної мережі в Україні** (1985–2001 рр.)

1999 років, 5007 (або 51,6 %) православні, а 3229 (або 33,4 %) протестантського напряму.

Проблемами віруючих у нашій країні опікується понад 22,6 тисяч священнослужителів, 653 з яких не є громадянами України (причому кількість останніх стабільно збільшується). Зростання кількості громад, недостатнє забезпечення їх священнослужителями, а також активне прагнення всіх релігійних об'єднань в Україні до розширення своєї пастви та підвищення впливу у суспільстві зумовлюють актуальність питання підготовки кадрів.

Порівняно із січнем 1993 року загальна кількість душпастирів зросла майже на 118 % (на 11,5 тисяч осіб), що стало наслідком значного збільшення протягом цього періоду чисельності духовних навчальних закладів (з 34 до 126) і слухачів у них (майже вп'ятеро — з 3,6 до 17,7 тисяч осіб). Але, незважаючи на це, в Україні ще залишається актуальною проблема забезпечення громад віруючих та інших церковних інституцій національними кадрами священства. Особливої гостроти вона набула у римсько-католицьких громадах, де з 431 ксьондза 260 не є українськи-

ми громадянами. Із 102 працюючих нині в Україні рабинів іудейських громад 42 мають громадянство інших країн, здебільшого Ізраїлю та США. У Новоапостольській та Німецькій євангелічно-лютеранській церквах відсоток священиків-іноземців дорівнює відповідно 30,8 та 16,1. З огляду на те, що в Україні існує конституційна заборона на існування будь-якої обов'язкової ідеології, закордонна ідеологічна експансія, яка ведеться через священнослужителів-іноземців, повинна розглядатися як пряма загроза національним інтересам українського народу. Порівняльні дані щодо динаміки зростання чисельності священнослужителів в Україні наведено на рис. 3.

Динаміка зростання кількості духовних навчальних закладів та чисельності слухачів у різних конфесіях є різношвидкісною й непропорційною щодо динаміки зростання кількості громад та чисельності віруючих. Так, якщо протягом 1993–1999 років кількість православних навчальних закладів зросла у 2,5 раза (з 15 до 37 одиниць), а слухачів у них у 3,7 раза (з 1508 до 5585 осіб), то релігійні організації протестантських напрямів збільшили свою мережу навчальних закладів у 5,5 раза (з 11 до 61), а чисельність слухачів — понад 14 разів (з 567 до 8060). Вже виникла і набуває поширення тенденція, коли у протестантських об'єднаннях, на відміну від решти традиційних церков в Україні, кількість священнослужителів значно перевищує кількість громад. Так, якщо в УПЦ, УПЦ-КП, УАПЦ та УГКЦ на одного середньостатистичного священнослужителя припадає 1,3 релігійна громада (1:1,3), то у євангельських християн-баптистів ця пропорція становить 1:0,8, у свідків Єгови — 1:0,4, у мормонів — 1:0,2.

Більш активна, порівняно із православними, діяльність протестантських організацій щодо вдосконалення своєї інституційної мережі, місіонерства та євангелізації населення дає підстави стверджувати, що тисячолітня православна традиція в Україні може бути позбавлена своєї домінуючої позиції в суспільстві. За умов продовження "православного розколу", неефективності місіонерської діяльності та фактичної відсутності новаторських ідей щодо соціального служіння Церкви вже у реальній перспективі українське православ'я ризикує остаточно втратити важелі впливу на перебіг подій суспільно-політичного життя в країні, перейти до розряду духовно-культурного минулого, інституційне церковне функціонування якого буде базуватися виключно на представниках найстаршого покоління населення України. Показники інституційної мережі православ'я і протестантизму в Україні наведено на рис. 4.

За роки незалежності України віруючим було повернуто владою різних рівнів (у власність та користування) понад 4,3 тисячі культових будівель та понад 10 тисяч предметів церковного вжитку. Кількість культових будівель та пристосованих приміщень, якими користуються релігійні організації, збільшилася на 76,1 % (з 9449 до 16637). За цей період збудовано близько 2,6 тисячі церков, костьолів та молитовних будинків, крім того, у стадії будівництва перебувають ще близько двох тисяч споруд. Проте забезпеченість культовими будівлями є однією з найгостріших проблем релігійного життя в Україні. Хоча кількість храмів, що є у власності або користуванні релігійних громад, лише протягом 1999 року збільшилася на 513 одиниць, внаслідок реєстрації нових 1384 громад загальний відсоток забезпеченості культовими спорудами знизився до 76,7 % (проти 78,8 % у 1998 р.).

Враховуючи загальне наростаюче зубожіння основної маси прихожан в Україні, слід очікувати, що у найближчі роки спостерігатиметься стійка тенденція збереження невідповідності кількості храмів зростанню релігійної мережі. Водночас на порядку денному залишається не менш актуальне питання — повернення релігійним організаціям не тільки культових споруд, а й всього церковного майна, що вимагає відповідного правового врегулювання як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях.

Хоча загальна кількість монастирів в Україні, порівняно із 1985 роком, зросла майже у 28 разів і становить нині 277, кількість ченців і черниць збільшилася за цей період лише у 8,4 раза. У середньому по країні на один монастир припадає менш ніж 20 ченців і черниць. Цей факт свідчить про те, що сучасне монастирське життя в Україні перебуває лише на стадії становлення і не набуло ще того значення, яке воно завжди відігравало у духовно-релігійному та культурно-просвітницькому житті нашого суспільства. Натомість, аналізуючи структуру розподілу монастирів в Україні за окремими церквами та співвідношення між кількістю монастирів та ченців (черниць) в них, можна дійти висновку, що окремі з церков утримують монастирські споруди насамперед як своєрідний "плацдарм" задля своєї подальшої розбудови "за кращих часів".

Так, якщо в УПЦ на один монастир за статистикою припадає 30 ченців, то у римо-католиць-

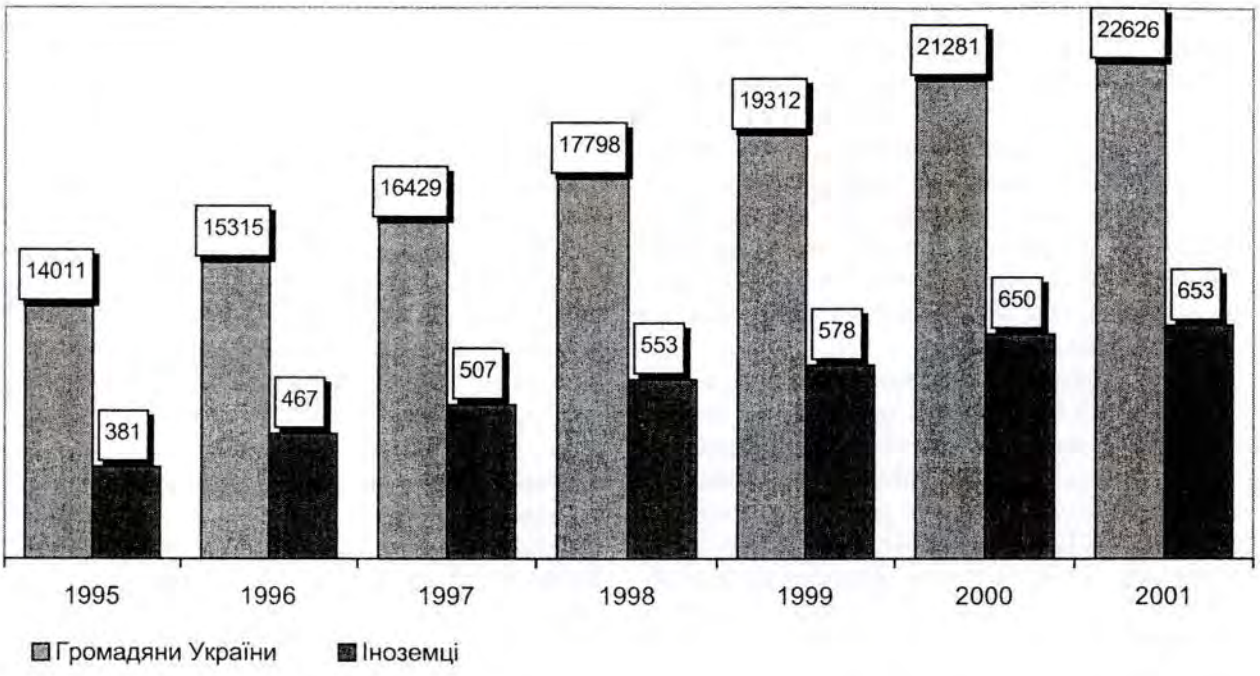

Рис. 3. **Динаміка зростання чисельності священнослужителів в Україні**, осіб (1995–2001 рр.)

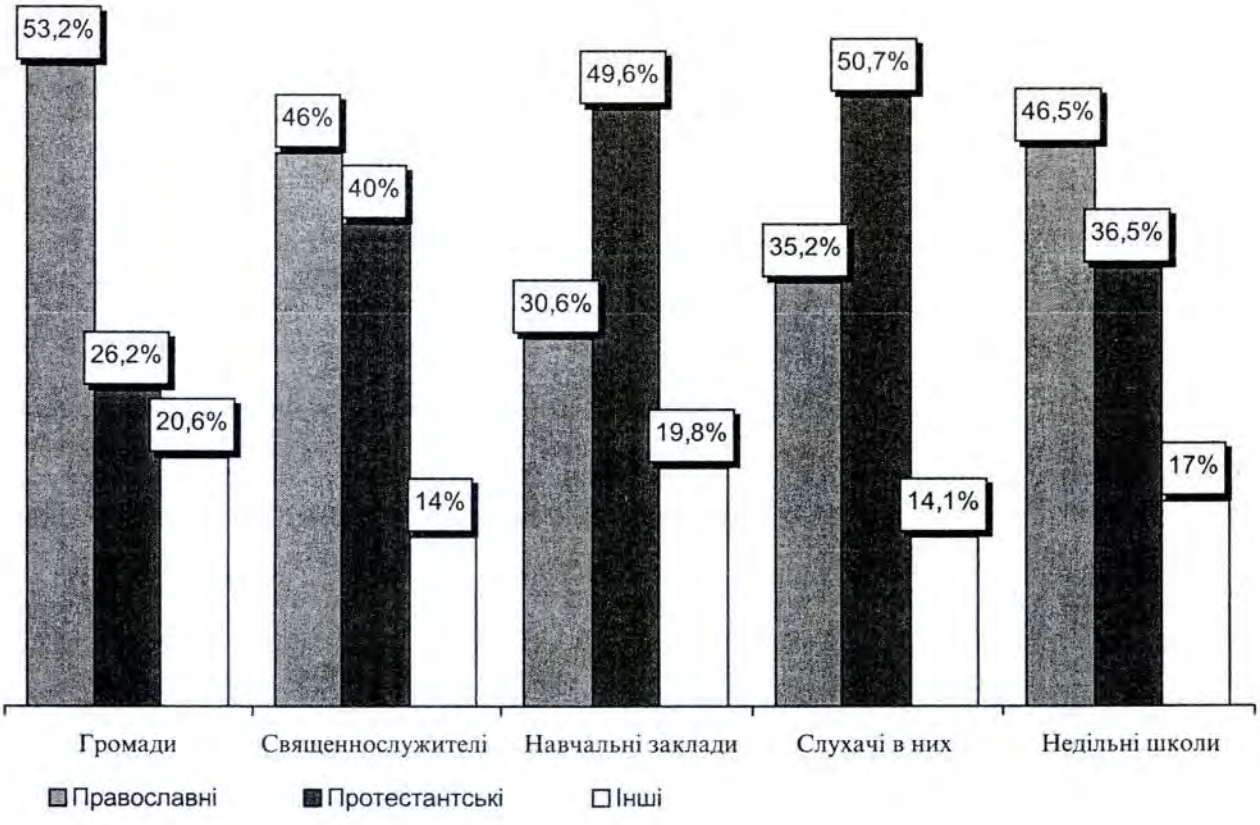

Рис. 4. **Порівняння складових інституційної мережі православних та протестантських церков в Україні**

ких монастирях в Україні у середньому несуть послух по сім ченців, а для УПЦ-КП цей показник ще нижчий — по п'ять осіб на монастир. Прикладом використання юридичного статусу монастиря задля закріплення за церквою майнових прав на нерухомість є ситуація, що склалася з Руською православною старообрядницькою церквою (Білокриницька згода), де на два монастиря припадає чотири ченця, та УАПЦ, де в одному монастирі несуть послух два ченця, а в іншому їх взагалі немає.

Аналіз конфесійної належності недільних шкіл дає підстави стверджувати про загалом переважаючу активність протестантських церков та римо-католицьких громад щодо євангелізації населення України, особливо молоді. У Римо-католицькій та Протестантських церквах у середньому одна недільна школа припадає на дві громади. Водночас для православних церков ця пропорція така: для УПЦ та УПЦ-КП — одна школа на 3,5 громади, а для УАПЦ та УГКЦ — одна школа на 4,3 громади.

Існуючий нині в Україні дефіцит православних недільних шкіл, який зумовлений нестачею священнослужителів-викладачів, низьким матеріальним рівнем прихожан та відсутністю відчутної закордонної допомоги, підштовхує духовенство шукати вихід із наявної ситуації за допомогою держави. Ієрархи та єпископат УПЦ, УПЦ-КП та УАПЦ обрали позицію "активного лобіювання" на усіх рівнях державної влади ідеї обов'язкового викладання Закону Божого у державних загальноосвітніх закладах. Крім того, керівництво УГКЦ, не чекаючи вирішення питання на загальнодержавному рівні, починаючи з 1996 року домоглося від місцевих адміністрацій областей, де домінують греко-католики, викладання обов'язкового курсу християнської етики у загальноосвітніх школах і вищих навчальних закладах.

Ураховуючи надзвичайну різнобарвність конфесійної палітри України, введення обов'язкового викладання у школах "християнської етики" може створити додаткове джерело соціальноого напруження. Об'єктивно постає питання, чи може держава підтримувати якусь окрему світову релігію, нехай навіть і найпотужнішу на її території, коли вона сама на законодавчому рівні наголосила: "Церква і релігійні організації відокремлені від держави, а школа — від церкви. Жодна релігія не може бути визнана... як обов'язкова" [1, с. 23–24]. Платниками податків в Україні, на чий кошт утримуються загальноосвітні заклади, є представники усіх релігій, а також атеїсти, які навряд чи добровільно погодяться фінансувати євангелізацію власних дітей. Проголосивши у преамбулі Конституції, що Україна прагне "розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу", необхідно спочатку внести відповідні зміни до Основного Закону України, зокрема статті 35, а вже потім допускати Церкву у школу.

Безумовно, молоде покоління українців має виховуватися на кращих досягненнях світової культури й науки, але постає питання — чому тільки християнської? Було б більш доцільним, щоб національна культура, література, архітектура, образотворче мистецтво, етика й мораль викладалися не як окремий предмет із заангажованістю певною світовою релігією, а стали фундаментом таких усталених шкільних предметів, як читання, малювання, природознавство, історія, релігієзнавство тощо. Нещодавній сумний досвід введення у школах предмету "валеологія" повинен виступити серйозною застрогою нинішньому керівництву Міністерства освіти і науки України.

Протягом 1993–2000 років загальна кількість релігійних періодичних видань, яка свідчить про ступінь зацікавленості церков у розбудові конфесійного середовища, зросла понад сім разів (з 31 до 222). Незважаючи на те, що офіційно найбільша частка видань належить Православній церкві (42,3 %), цей показник не відбиває реального стану справ. Деякі релігійні організації, особливо неопротестантських церков та нетрадиційних для нашої країни течій і напрямів, ввозять значні обсяги друкованої, аудіо- і відеопродукції з-за кордону, друкують їх без належної реєстрації і тому точно встановити межі їхньої присутності в інформаційно-релігійному просторі України досить складно. Неконтрольована закордонна інформаційна експансія в Україну через релігійні канали повинна розглядатися виключно як втручання у наші внутрішні справи, що становить реальну загрозу національній безпеці держави.

Релігійні світоглядні орієнтири вже вийшли за межі суто побутових взаємовідносин і певним чином впливають на перебіг подій політичного, культурного і навіть економічного життя в Україні. Церкви, володіючи значними матеріальними та людськими ресурсами, маючи безпосередній вихід на електорат, стали не лише невід'ємним елементом української суспільно-політичної палітри, а й самі розпочали боротьбу за місце на "політичному Олімпі". Активна участь служителів культу у виборчих кампаніях на всіх рівнях, чітко

визначена "узгодженість дій" місцевих органів влади та регіональних церковних осередків, вихід релігійного життя за межі державних кордонів — це далеко не повний перелік позицій, за якими релігійний чинник набуває дедалі більшого впливу на національну безпеку України. Зважаючи на це, можливість загострення міжцерковних конфліктів потрібно розглядати як загрозу національній безпеці України загалом, що породжує інші загрози у важливих сферах життєдіяльності країни, ускладнюючи розв'язання гострих проблем як державному, так і регіональному рівнях. Релігійна складова безпосередньо впливає і може суттєво підвищити небезпеку основних загроз національній безпеці України у найважливіших сферах життєдіяльності суспільства.

Розглянемо чинники загрози національній безпеці України.

Політична сфера:

- Релігійне забарвлення й підтримка посягань на конституційний лад і державний суверенітет України.
- Втручання інших держав через засоби духовно-релігійного впливу у внутрішньополітичні справи України.
- Розвиток сепаратистських тенденцій, зокрема, на релігійному грунті, в окремих регіонах та серед певних політичних кіл в Україні.
- Порушення загальновизнаних прав громадян, зокрема свободи совісті та віровизнання, в Україні та серед української діаспори.
- Загострення міжетнічних і міжконфесійних відносин.
- Невиконання чи неналежне виконання законних рішень органів державної влади та місцевого самоврядування, зокрема щодо передавання культових споруд і майна.

Економічна сфера:

- Підтримка міжнародними релігійними центрами економічної ізоляції України, блокування процесів нашої інтеграції до світової економічної системи.
- Неконтрольований приплив в Україну іноземної валюти та матеріальних цінностей під виглядом підтримки екуменічної та місіонерської діяльності.
- Діяльність "тіньових" економічних структур під прикриттям духовно-релігійних та місіонерських центрів.
- Привнесення іноземних ціннісних життєвих орієнтацій та уподобань, що підривають престиж і конкурентоспроможність вітчизняних товарів та послуг.

Соціальна сфера:

- Культове пригнічення соціальної активності та звуження світоглядних орієнтирів адептів релігійних культів, руйнація усталених суспільних і родинних зв'язків.
- Релігійне забарвлення суспільно-політичних протистоянь окремих соціальних верств населення та регіонів України.
- Пряма загроза життю і здоров'ю населення з боку тоталітарних деструктивних культів і сект, різноманітних форм "нетрадиційного лікування", знахарства, окультизму тощо.
- Поширення новітніми тоталітарними релігійними течіями і культами різноманітних форм моральної та фізичної деградації у суспільстві, особливо серед молоді.

Воєнна сфера:

- Грубе порушення принципу відокремлення церкви від держави у вигляді неконтрольованого "співробітництва" окремих релігійних організацій із силовими структурами і як наслідок — політизація останніх та зниження рівня боєздатності воєнної організації держави.
- Створення та функціонування незаконних воєнізованих формувань під приводом необхідності захисту віри та церкви.

Інформаційна сфера:

- Гальмування міжнародними релігійними центрами входження України до європейського та світового інформаційного простору, поширення ними хибної інформації щодо процесів, які відбуваються в нашій державі.
- Закордонна інформаційна експансію через духовно-релігійні канали, підрив та дискредитація українських засобів масової інформації у країні та за кордоном.
- Витік через релігійні канали інформації, що становить державну та іншу передбачену законом таємницю, а також відомостей, що є власністю держави.

Прагнучи побудувати справжньо демократичне суспільство, Україна проголосила своїми основними державотворчими принципами забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання кожного громадянина [1, с. 23–24]. Держава взяла на себе зобов'язання сприяти здійсненню цього права, а також охороняти та захищати зазначені особистісні свободи. Задля реалізації такої державно-церковної політики, що базуватиметься виключно на ідеології миру, зміцненні національної єдності та захисті національних інтересів, слід вжити заходів щодо вдосконалення правової бази взаємовідносин держа-

ви і церкви, юридичного оформлення функціонування релігійних організацій в Україні.

До основних принципів захисту національних інтересів України у духовно-релігійній сфері належать такі:

- пріоритет прав людини; верховенство закону; єдине правове поле для всіх суб'єктів державно-церковних відносин незалежно від їхнього громадянства, фінансових можливостей та політичного впливу;
- суворе дотримання балансу між інтересами особи, громади віруючих, конфесії, суспільства, держави та їхня взаємна відповідальність щодо захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері;
- своєчасність та адекватність дій держави стосовно реальних загроз національній безпеці України з метою захисту національних інтересів у духовно-релігійній сфері;
- пріоритет ненасильницьких договірних засобів при розв'язанні як внутрішніх, так і зовнішніх конфліктів у сфері духовно-релігійних відносин;
- відповідність національної системи забезпечення релігійної безпеки загальноєвропейській та світовій системам безпеки та її інтеграція у ці системи.

Із науково-теоретичної точки зору практичним оформленням такої політики мають стати такі принципові положення.

1. Україна — світська держава. Це жодною мірою не означає повернення до часів "войовничого атеїзму", а лише свідчить про нейтральність політичної влади, її безсторонність щодо будь-яких різновидів віри — як релігійних, так і нерелігійних. Має сенс погодитися з думкою українських правозахисників, що "світський характер держави Україна слід закріпити й стисло роз'яснити у Конституції та інших законах" [6, с. 179–182].

2. Українська держава виходячи із загальновизнаних цінностей і прав людини мусить чітко законодавчо окреслити межі свого "нормування" (втручання, впливу, сприяння, протидії тощо) діяльності будь-яких релігійних та світських організацій, що функціонують на її території. Абсолютно неприпустимою є матеріальна підтримка або інша форма прихильності владних структур до окремих релігійних (чи світських) організацій через те, що платниками державних податків є громадяни різних конфесій, а також атеїсти. Відбудова культових споруд за державний кошт, підготовка у державних вищих навчальних закладах теологів певної християнської церкви, як і "орієнтування" державних силових структур виключно на одну, нехай навіть найчисленнішу, релігійну конфесію України, загострюють соціально-політичну ситуацію у країні, а отже, становлять реальну загрозу національним інтересам українського народу.

3. Офіційне ставлення держави щодо різних конфесій має бути обмежене: а) обліково-реєстраційною діяльністю на основі обов'язкового подання заяв; б) виключно нейтральним арбітруванням у разі виникнення міжконфесійних суперечностей, конфліктів з майнових та інших неідеологічних питань — за умов звернення цих організацій до відповідних юрисдикційних державних органів і беззастережного визнання обов'язковості рішень останніх.

4. Держава має право і зобов'язана відповідно до загальновизнаних міжнародних стандартів, зокрема статті 29 Загальної декларації прав людини, визначити межі діяльності, фізичної поведінки (проте не особливостей релігійного світосприйняття), за які не можуть виходити одноосібні прихильники чи організації будь-якого релігійного або атеїстичного спрямування. Вона повинна здійснювати постійний контроль за непорушністю цих меж, тобто за неухильним дотриманням законності з боку віруючих усіх конфесій, усіх релігійних й атеїстичних організацій, та притягувати до юридичної відповідальності тих, хто порушив чинне законодавство.

Дотримання зазначених принципів реалізації державно-церковної політики в Україні має бути надійним гарантом того, що не виникне потреби переоцінювати державне ставлення до певної релігії внаслідок зміни соціальної сутності держави, приходу до влади нових політичних лідерів і груп (як це сталося з Українською автокефальною православною та Українською греко-католицькою церквами). Повна нейтральність держави, її "об'єктивна віротерпимість" і однакове правове поле для всіх деномінацій, наявних на її території, позбавляє необхідності періодичного проведення "реабілітацій" окремих церков. Такі "реабілітації" жодним чином не сприяють національній злагоді, а навпаки, загострюють міжцерковні та міжконфесійні конфлікти. Сама історія визначила бути Україні багатонаціональною та багатоконфесійною державою, а близьким за символом віри християнським церквам — Православній, Греко-католицькій, Римсько-католицькій — співпрацювати для блага всього українського народу.

Література

1. *Конституція* України. Розділ II, ст. 35. — К.: Право, 1996.

2. *Конституційні* акти України. 1917–1920. Невідомі конституції України. — К., 1992.

3. *Багатопартійна* Українська держава на початку XX ст.: Програмні документи перших українських політичних партій. — К., 1992.

4. *Здіорук С. І.* Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти: Препринт. — К.: НІСД, 1993.

5. *Протистояння* — це шлях в нікуди: Виступ Президента України Л. Кучми на зустрічі з представниками релігійних організацій 29 липня 1994 року // Уряд. кур'єр. — 1994. — 4 серп. — С. 3.

6. *Рабінович П.* Право людини на свободу віровизнання та проблеми його державного забезпечення // Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні: Матер. Міжнар. наук. конф., Київ, 28–30 верес. 1994 р. — К.: Право, 1996.

7. *Сьомін С.* Законодавство про свободу совісті і релігії в Україні: історія і сучасність // Наук. вісн. НА СВУ. — 2000. — № 1. — С.12–21.

8. *Сьомін С.* Церква і держава в посткомуністичній Україні: досвід останніх президентських адміністрацій // Дослідження світової політики. — 2000. — Вип. 9. — С. 68–74.

9. *Сьомін С. В.* Релігійний фактор у системі національної безпеки України // Труди Академії. — К.: Акад. ЗС України. — 1998. — № 4. — С. 112–117.

10. *Указ* Президента України від 15 січня 1997 р. № 26/97.

11. *Jean Paul II.* Tertio millennio adveniente // La Documentation Catholique. — 1997. — № 1916. — P. 16.